

Омельковець, Руслана. «Західнополіські відфітонімні гастрономени». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 11, 2019, с. 111–23.
Omelkovets, Ruslana. "Names of Dishes and Drinks Derived from Plant Names in Western Polissian Dialect". *Linguostylistic Studies*, iss. 11, 2019, pp. 111–23.

УДК 811.161.2'28(477.81/.82):641.5-027.553

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-11-111-123>

ЗАХІДНОПОЛІСЬКІ ВІДФІТОНІМНІ ГАСТРОНОМЕНИ

Руслана Омельковець

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Стаття присвячена дослідженню однієї з найстаріших лексико-семантичних груп української мови – лексики кулінарії, зокрема такої її підгрупи, як назви страв та напоїв, що співвідносні з найменуваннями рослин. Здійснено лексико-семантичний аналіз зафіксованих лексем. Показано її структурні особливості, способи утворення таких гастрономенив та семантичні зміни, що при цьому відбуваються.

Ключові слова: лексема, гастрономени, фітономени, західнополіські говірки, семантичні моделі, номінативна варіативність, лексична варіативність.

NAMES OF DISHES AND DRINKS DERIVED FROM PLANT NAMES IN WESTERN POLISSIAN DIALECT

Ruslana Omelkovets

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

The article deals with the investigation of Western Polissian dialect lexical structure which presents a particular interest as far as it concerns lexics reflecting different language changes in local dialect. Western Polissian dialects are the real treasure for Slavic philology. The article elucidates the lexical and topical group of the names of dishes and drinks which are ancient and worth of studying in the course of history of language, in particular semantic transformation as a result of metonymical changes based on botany lexics. The study has revealed basic semantic models. Food as a human everyday need reveals most people's everyday life, their characters and traditions, their nutrition preferences, limitations, and prohibitions, and therefore it is a valuable source for researchers. The relevance of the investigation is due to the lack of a systemic description of the thematic vocabulary group "foodstuff names" in the Western Polissian dialects. The purpose of the article is to describe the names of dishes and drinks that are related to the names of the plants on the material of Western Polissian dialect lexicon. The names of dishes and drinks in the Western Polissian dialect form a rich thematic group of vocabulary, the degree of representation and the nominative variability of which are different. The article analyzes more than 500 West Polissian food and drink names based on the names of the plants. One-word examples demonstrate typical for Ukrainian language ways of dish name formation and relevant semantic changes. The article contains examples of suffix derivatives formed from the names of food products and examples of names derived by lexical-semantic method. The main types of complex names of dishes are mostly two-part phrases. The typical structures are

substantive phrases with subordinate words expressed by adjectives, participles, and nouns with prepositions. In most cases subordinate elements regardless of the grammatical form denote necessary ingredients of the dishes and methods of food processing or cooking. The repertoire of names testifies the formal variation of the Western Polissian dialect at the phoneme, accent, and grammar levels. A characteristic feature of the analyzed group of words is a wide range of synonyms for many concepts. As usual several terms are used in one locality or even in the speech of one and the same respondent, referring to the same phenomenon. Most names have several phonetic, morphological or accentuated variants.

Key words: thematic vocabulary group, names of dishes and drinks, Western Polissian dialect, ways of nomination, semantic models, nominative variability, lexical variability, derivation.

Вступ. Актуальним завданням сучасної лінгвістики і до нині залишається вивчення лексичного складу місцевих територіальних діалектів, оскільки лексика, як відомо, належить до найдинамічніших лінгвальних систем. Значний інтерес для такого дослідження становить територія Західного Полісся. Цей регіон і сьогодні зберігає справжні скарби для славістики. Важливе значення для мовознавчої науки мають назви, пов'язані з їжею. Їжа як повсякденна потреба людини найповніше розкриває щоденне життя народу, його побут, традиції, харчові вподобання, обмеження й заборони, тому найменування страв та напоїв є цінним джерелом для науковців. Лексико-семантична група «їжа» має широкі синтагматичні зв'язки, але, за словами З. Козиревої, поки що залишається найменш дослідженою. Тематичну групу лексики (далі – ТГЛ) «Назви їжі» детально вивчено у східнополіських (Турчин), східностепових (Загнітко) та буковинських (Борис) говірках. Ґрунтовні дослідження цих тематичних груп здійснено на матеріалі південнолемківських (Ганудель), закарпатських (Гоца), східнослобожанських (Волошинова) говірок та у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя (Різник). Аналіз їжі на матеріалі говірок Прип'ятського Полісся здійснила білоруська дослідниця Г. Вештарт. **Актуальність розвідки** зумовлено відсутністю системного опису ТГЛ «Назви їжі» в українських західнополіських говірках.

Мета статті – здійснити опис назв страв та напоїв, співвідносних із найменуваннями рослин, на матеріалі українських західнополіських говірок. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) здійснити лексико-семантичний аналіз зафіксованих лексем; 2) показати структурні особливості цієї лексико-тематичної групи; 3) встановити способи утворення таких гастрономів та семантичні зміни, що при цьому відбуваються.

Матеріал і методи дослідження. Джерелами дослідження послужили власні польові записи, здійснені за спеціально укладеною програмою. У роботі використано метод компонентного аналізу (для з'ясування семантичної структури опорних лексем) та метод кількісних підрахунків, що уможливив визначення номінативної та лексичної варіативності досліджуваної терміносистеми.

Результати дослідження та дискусія. Актуальною на сьогодні залишається проблема лексико-семантичної еволюції лексики за певними моделями. Відомо, що одним із шляхів створення нової номінативної одиниці є надання готовій лексемі нової семантичної функції (опосередкований спосіб номінації) (Блинова 99). За рахунок такого метонімічного перенесення значною мірою поповнюється і лексика кулінарії. Метонімія як лексико-семантична трансформація слова базується на вживанні замість одного слова іншого, яке перебуває в синтагматичному, контекстному зв'язку з першим (Шмелев 62), тобто в певному асоціативному зв'язку за логічною суміжністю.

Лексико-тематична група «Назви страв та напоїв, співвідносних із назвами рослин», що об'єднує такі тематичні мікрогрупи, як «Назви овочевих страв», «Назви рідких страв, основними інгредієнтами яких є рослинні продукти», «Назви страв із крупів», «Випічка, до складу якої входять продукти рослинного походження», «Назви напоїв, основними інгредієнтами яких є рослинні продукти», «Назви приправ та спецій», репрезентує номінації страв, співвідносні із назвами культурних рослин, які найчастіше вирощують на вказаній території (картопля, капуста, буряк, морква, цибуля, бобові, горох, гречка, овес, ячмінь, жито, рис, мак, гарбуз, калина, малина, ожина та ін), та деяких дикорослих, які традиційно на Західному Поліссі вживалися в їжу (кропива, лобода та ін.). Такі гастрономени постали внаслідок внутрішньопарадигматичного перенесення значення за схемою «назва рослини > назва продукту > назва страви»:

«назви страв» < картопля 'картопля (*Solanum tuberosum* L.)' – 'однорічна трав'яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмаль' (Словник 4: 112): *картóпли* (Ворокомле) (далі після ілюстративного матеріалу в дужках вказуватимемо назву населеного пункту, в якому зафіксована наведена лексема), *картóпли мну́ти* (Ворокомле), *картóпл'а мн'áта*, *картóпл'а вáрана* (Несвіч), *картóпл'а тóўчана* (Брониця, Осівці) 'картопля м'ята'; *картóпли ту́шани* (Воєгоща), *картóпл'а ту́шана* (Ворокомле, Піщане) (*картóпл'а ту́шина* (Несвіч), *ту́шана картóпл'а* (Пнівне)), *ту́шана картóшка* (Ратнів) 'тушкована картопля'; *п'ічо́не картóпле* (Пнівне); *картóпл'а в лушп'і́н'і* (Воєгоща, Камінь-Каширський, Осівці), *картóпли в лушп'а́йках* (Видерта), *картóпле в мунд'і́рах* (Пнівне) 'варена або печена картопля, з якої не знято шкірку'; *картопл'áник'і* (*картопл'éники*) (Соснівка, Світязь) 'млинці з тертої картоплі'; *картопл'áнка* (Чаруків) 'тушкована картопля; *картопл'áнка* (Сошичне) 'картопляна юшка'; *картопл'éник* 'пиріг з картоплею' (Ворокомле); *картопл'áники* (Зарічне, Ківерці), *п'ірогі́ з картóпли* (Воєгоща) 'млинці з картоплі; *картопл'áники* (Зарічне) 'млинці з картопляного пюре з начинкою'; *картопл'áники з гриба́ми* (Кадище) 'млинці з картоплі та грибів'; *картопл'áники* (Чаруків), *картопл'áн'і кл'бóцки* (Чаруків) 'галушки з картоплі'; < **бульба** – 'діал. картопля' (Словник

1: 254; Аркушин, 35; Омельковець, 36): *бу́л'ба* (Видерта, Ворокомле, Грудки, Піщане), *бу́л'ба мну́та* (Видерта, Ворокомле), *колóчена бу́л'ба* (Світязь) 'картопля м'ята'; *картóпли жа́рани* (Пнівне) (*картóпл'а жа́рена* (Камінь-Каширський)) 'картопля смажена'; *ту́шана бу́л'ба* (Майдан-Липненський, Рудня) 'тушкована картопля'; *бу́л'ба в мунд'ірах* (Ворокомле, Майдан-Липненський, Рудня) 'варена картопля, з якої не знято шкірки'; *бул'б'івники* (Ратне) (*бул'бóвники* (Ворокомле)), *бул'ба́ники* (Підцаревичі) (*бул'б'áник'і* (Хотешів)), *бул'бовикі́* (Самари), *бул'бéвники* (Видерта) 'млинці з картоплі'; *бул'ба́ник* (Погулянка) 'пиріг з картоплею'; *бул'ба́ники* (Майдан-Липненський, Тинне) 'млинці з тертої картоплі'; *бул'бóвники* (Волиця, Воля) 'млинці з картоплі та бобу'; *бул'бóнчик* (Видерта) 'тушкована картопля'; < **капуста** 'капуста городня (*Brassica oleracea L.*)' – 'городня рослина родини хрестоцвітих, листя якої використовують для виготовлення різних страв' (Словник 4: 82): *капусн'áк* (Мар'янівка, Гряди, Самари, Світязь), *боршч з кі́слої капу́сти* (Тинне) 'борщ із капусти' – 'страва, зварена переважно з квашеної капусти з додаванням інших продуктів' (Словник 4: 98); *зóлий капу́сник* 'пісний борщ із капустою' (Чаруків); *капусн'áк (то в нас тї́л'ки з рї́сом / линї́в'і голубці́ ка́жут' тепéр / то не боршч* (Майдан-Липненський)); *капуст'áник* (Тур) 'запечена капуста'; *капуст'áники* (Мельники) 'смажена капуста'; *ту́шана капу́ста з рї́сом* 'тушкована капуста з рисом' (Окачеве); *печéна капу́ста* (Самари) 'печена капуста'; *капуст'áники* (Кадище, Луків) 'млинці з капустою'; *капуст'áник'і* (Березне, Старий Чорторійськ) (*капуст'éники* (Ворокомле)), *капу́сн'ік'і* (Видерта), *капусн'акі́* (Воєгоща), *п'ір'іг з капу́стойу* (Пнівне), *п'ірогі́ з капу́стойу* (Дольськ), *капуст'áн'і пирогі́* (Погулянка) (*капуст'áни пирогі́* (Рудня)), *пирошк'і капу́сн'і* (Майдан-Липненський) 'пироги з капустою'; < **квасоля** 'квасоля (*Phaseolus L.*)' – 'городня трав'яниста однорічна рослина родини бобових, плоди якої вживають для їжі' (Словник 4: 132) (*б'їб* – 'діал. квасоля' (Аркушин, 18; Омельковець, 26); *пасóл'а* – 'діал. квасоля' (Аркушин, 383; Омельковець, 141)): *бобóвії звар* (Видерта), *бобовйáнка* (Воєгоща) (*бубувйéнка* (Ворокомле)), 'юшка з квасолі'; *боб'івники* (квасоля) (Самари, Тур) (*бобóвники* (Залізниця)) 'млинці з картоплі та квасолі'; *буб'івники* (Окачеве) 'вареники з квасолею'; *бобівники* (Окачеве), *пирогі́ з пас'óлуйу* (Тинне) 'пироги з квасолею'; *квасол'áнка* (Волиця) 'настоянка з квасолі'; *ту́фтéл'ки з квасóл'і* (Ратне), *шпараг'івка* (Чаруків) 'салат із квасолі', *пасóл'ова йу́шка* (Майдан-Липненський), *пасóл'а р'ї́дка* (Старий Чорторійськ), *суп з бубóм* (Пнівне), *квасолéвії суп* (Березне) 'суп із квасолею'; *боршч з бобóм* 'борщ із квасолею' (Окачеве); < **горох** 'горох посівний (*Pisum sativum L.*)' – 'польова і городня тран'яниста рослина родини бобових із круглим насінням (горошинами), що використовується для харчування' (Словник 2: 137): *горох* (Брониця, Воєгоща, Грудки, Осівці, Піщане, Соснівка, Сошичне), *гурóх вáраниї* (Видерта, Ворокомле), *горохóвка* (Ратне) 'каша з гороху'; *горохóвнec* (Ворокомле) (*горохéвник* (Видерта)), *горóховії суп* (Березне) (*горóхов'її суп*

(Воєгоща)) 'суп із горохом'; < **буряк** 'буряк (*Beta vulgaris*)' – 'корінь цієї рослини вживається як їжа' (Словник 1: 262): *бурачáник* (Видерта) (*бурачéник* (Ворокомле)), *бур'ачáниї боршч* (Погулянка), *боршч з бурака́* (Пнівне), *боршч з бурачка́ мулудéйкого* (Воєгоща), *боршч з натéни* (Воля), *боршч з бур'акóвойі натíни* (Самари) 'борщ із листя або коренеплодів буряка'; *бурачáнка* (Воєгоща) (*бурачéнка* (Борбин, Пнівне, Погулянка, Рудня, Старий Чорторійськ)) 'алкогольний напій із цукрових буряків', *квáша бураковá* 'напій із цукрових буряків'; < **гречка** 'гречка посівна (*Fagopyrum esculentum* L.)' – 'однорічна трав'яниста медоносна рослина, із зерен якої виготовляють високопоживну крупу та борошно' (Словник 2: 164): *грéчка* (Видерта, Воєгоща), *гречáниї кис'іл'* (Березне) 'каша з гречаної крупи', *гречáники* (Воєгоща, Волиця, Ворокомле, Гряди, Зарічне, Колодеже, Майдан-Липненський, Носарево, Пнівне, Самари, Світязь), *гречáнки* (Воєгоща) 'котлети з гречки', *гречáники* (Гряди) 'млинці з вареної гречки', *гречáниї суп* (Світязь) 'суп із гречаною крупою'; < **щавель** 'щавель (*Rumex*)' – 'трав'яниста, перев. багаторічна рослина родини гречкових, стебло й продовгувате листя якої здебільшого має кислий смак; використовується в кулінарії' (Словник 11: 570): *шчаву́х*, *чаву́х*, *шчаві́йі* – 'діал.щавель' (Омельковець 201); *шчавлéвиї боршч* (Березне, Самари), (*шчавл'óвиї боршч* (Волиця), *шчавйóвий боршч* (Торчин), *шчавл'óви боршч* (Тинне), *шчаву́шн'ї боршч* (Світязь) (*шчаву́шний боршч* (Луків)), *боршч із шчавл'á* (Тинне), *боршч з чаву́хóм* (Окачеве), *щавéл'ник* (Ратне) 'зелений борщ'; < **овес** (*Avena*)' (*увес* – 'діал. овес' (Омельковець 132); > **вівсянка** – 'борошно або крупа, виготовлені з вівса; вівсяна каша або юшка' (Словник 1: 550): *в'івс'áник* (Воєгоща) (*вувс'éник* (Видерта), *увс'éник* (Ворокомле), *овс'áник* (Майдан-Липненський)), *в'іс'áники* (Гряди) (*овс'áник'і* (Погулянка, Старий Чорторійськ)), *в'івс'áн'і пр'án'ік'і* (Пнівне) 'вівсяне печиво'; *в'івс'áна кáша* (Камінь-Каширський) (*вус'áна кáша* (Торчин)) 'вівсяна каша'; *в'івс'áниї кис'іл'* 'кисіль із вівсяного борошна' (Самари); < **рис** 'рис (*Oryza sativa*)' – 'трав'яниста рослина родини злакових, зерна якої є цінним харчовим продуктом' (Словник 8: 538): *рис* (*рес*) (Видерта, Ворокомле, Торчин) 'рисова каша'; *рис'івниц'а* (Ряди) 'рис з овочами'; < **ячмінь** 'ячмінь (*Hordeum vulgare*)' – 'злакова рослина, зерна якої використовують для виготовлення круп та борошна' (Словник 11: 661): *йачм'інка* (Соснівка), *йачм'ін:а кáша* (Воєгоща) 'каша з ячменю'; < **жито** 'жито (*Secale cereale*)' > **житнівка** 'житнівка горілка, приготовлена з хліба, зерна (перев. жита)' (Словник 11: 683): *житн'івка* (Березне) 'горілка з жита'; *житн'ék* 'житній хліб' (Видерта); < **мак** 'мак (*Papaver rhoeas* L.)' – 'трав'яниста рослина, що вирощується як лікарська та олійна культура' (Словник 4: 601): *макувнék* (Ворокомле), *маковник'і* (Погулянка) (*макувник'і* (Воєгоща)) 'млинець з маком'; *мак'івнік* (Світязь, Чаруків) (*маковнік* (Щедрогір)) 'пиріг з маком'; < **цибуля** 'цибуля (*Allium*)' – 'овочева городня рослина з їстівною цибулиною і їстівним трубчастим листям' (Словник 11: 206): *цибу́л'ники* (Княгининок, Мар'янівка, Ратне, Самари), *цибул'áники* (Борбин) 'млинці з

цибулі'; < **морква** 'морква (*Daucus*)' – 'городня рослина з пірчасторозсіченими листками й довгастим потовщеним коренем, що вживається як їжа' (Словник 4: 803): *моркв'áниї торт* (Самари), *моркв'áниї пл'áцок* (Ратне) 'випічка'; *моркв'áники* (Княгининок) 'млинці з моркви'; < **гарбуз** 'гарбуз (*Cucurbita*)' – 'городня сланка рослина з великими круглими або овальними плодами' (Словник 2: 30): *гарбуз'ова кáша* (Самари), *гарбуз'énка* (Ворокомле) 'каша із гарбузи'; *гарбу́зник* (Щедрогір) 'суп із гарбузи'; < **яблуня** 'яблуня (*Malus*)' > **яблуко** 'плід яблуні' (Словник 11: 619): *йáблuchник* (Видерта, Ворокомле, Гряди), *пир'úг йáблuchни* (Майдан-Липненський), *п'íрог'é з йáблуками* (Окачеве) 'пиріг з яблук'; *йáлucháники* (Княгининок) 'млинці з яблук'; < **кропива** 'кропива дводомна (*Urtica dioica* L.)' – 'трав'яниста рослина, стебло та листя якої густо вкриті жалкими волосками' (Словник 4: 365): *копивйáники* (Борбин) 'млинці з кропиви'; < **черемша** 'цибуля ведмежа (*Allium ursinum*)': *черемшáник* (Носарево) 'салат із черемші'; < **лобода** 'лобода біла (*Chenopodium album* L.)': *свир'íбка* (*свир'íна* – 'діал. лобода біла' (Пнівне)), *боршч з либ'íдú* (Пнівне) 'борщ з лободи';

«**назви приправ, співвідносних із назвами рослин**» < **петрушка** 'петрушка (*Petroselinum*)' – 'дворічна, зрідка однорічна городня пряна овочева рослина родини зонтичних, коренеплоди та листочки якої використовують як приправу для їжі' (Словник 6: 345): *петру́шка* (*пнтру́шка*, *п'íптру́шка*, *петру́ха* (Омельковець 143); < **кріп** 'кріп городній чи пахучий (*Anethum graveolens* L.)' – 'однорічна городня рослина родини зонтичних, що її використовують як ароматичну приправу для страв, а також для соління огірків і помідорів' (Словник 4: 356): *кр'ín* (Брониця, Воєгоща, Грудки, Гряди, Дольськ, Осівці) (*крпн* (Піщане, Соснівка), *укр'óp* (Брониця, Воєгоща, Камінь-Каширський), *укр'óp*, *укр'ín*, *окр'ín*, *окр'óp*, *кр'ín*, *крон* (Омельковець 188)), *кпунéц'* (Видерта, Ворокомле); < **м'ята** 'м'ята перцева (*Mentha piperita* L.)' – 'багаторічна трав'яниста запашна рослина родини губоцвітих' (Словник 4: 839): *мйáта* (*мн'áта*, *мйáтва*, *мйатвá*, *мн'этвa*) *мйáта перцéва*, *мйáта хол'ódна* (Омельковець 117), *мйáтка* (*мн'áтка* (Омельковець 118)), *пахúчка* (Омельковець 141), *бúквиц'а* (Омельковець 36), *з'ірчáк* (Омельковець 49); < **часник** 'часник городній (*Allium sativum* L.)' – 'овочева городня рослина з різким смаком і запахом, що вживається як страва та приправа' (Словник 11: 277): *часн'úk* (*ч'íсн'ók*, *чусн'ók*, *чусн'úk*, *часн'ék* (Омельковець 194); < **цибуля** 'цибуля (*Allium*)' – 'овочева городня рослина з їстівною цибулиною і їстівним трубчастим листям' (Словник 11: 206): *цибу́л'а* (*цибу́ла*, *цебу́л'а* (Омельковець 193); < **перець** 'перець овочевий, або паприка (*Capsicum annuum*)' – 'овочева напівкущова або трав'яниста рослина, пряні плоди якої використовуються для їжі або як приправа' (Словник 6: 318). *пéрец'* (усі обстежені населені пункти) (*пéриц'* (Видерта, Ворокомле)); < **гірчиця** 'гірчиця біла (*Sinapis alba*)' – 'трав'яниста олійна рослина з родини хрестоцвітих. Приправа до страви' (Словник 2: 76). *гурчéц'а* (Видерта, Ворокомле); < **хрін** 'хрін

звичайний (*Armoracia rusticana*) – ‘корінь цієї рослини вживається як гостра, пряна приправа до їжі’ (Словник 11: 149): *xp'in* (усі обстежені населені пункти) (*xрин* (Видерта, Ворокомле), *xp'in*, *xрон* (Омельковець 192)); < **меліса** ‘меліса лікарська (*Melissa officinalis* L.)’ – ‘трав’яниста багаторічна медоносна рослина, яку застосовують як спецію при засолюванні помідорів і огірків’ (Словник 4: 669): *me^uл'іca* (Омельковець 124), *каділо* (Омельковець 8), *котóвник* (Омельковець 100), *л'эскавка*, *лимóнка*, *лимóн:а мйáта*, *лимóн:а травá* (Омельковець 112), *мйáта* (*мн'áта*) (Омельковець 117), *мйáтка*, *мйáточник* (Омельковець 118), *мáточник* (*мáтучн'ік*) (Омельковець 122), *мед'івка* (Омельковець 96), *мед'івнік*, *ме^uд'івніц'а*, *л'ісовá медóва травá* (Омельковець 122), *пахн'учка* (Омельковець 141), *ройовік* (Омельковець 162);

«**назви напоїв, пов’язані з найменуваннями рослин**» < **жито** ‘жито (*Secale cereale*)’ > **житнівка** – ‘горілка, приготовлена з хліба, зерна (перев. жита)’ (Словник 11: 83): *жéтн'івка* (Соснівка); < **зубрівка** (*зубр'івка* ‘чаполох пахуча (*Hierochloe odorata* Wahlb)’) (Омельковець 83) – ‘дикоросла трав’яниста рослина родини злакових; настояна на цій траві горілка’ (Словник 3: 728): *зубрóвка* (Видерта, Ворокомле); < **калган** ‘перстач прямостоячий (*Potentilla erecta* Ræusch.) *кол'гáн* – ‘діал. калган’ (Волиця) > **калганівка** – ‘горілка, настояна на калгані’ (Словник 4: 76): *калгáн'івка* (Видерта, Зарічне, Самари), *кол'гáнка* (Волиця); < **калина** ‘калина звичайна, або червона калина (*Viburnum opulus* L.)’ > **калинівка** ‘горілка, настояна на ягодах калини; калинова наливка’ (Словник 4: 760: *калін'івка* (Борбин, Гряди, Соснівка); < **вишня** ‘вишня (*Cerasus*)’ > **вишнівка** – ‘вишнева наливка’ (Словник 1: 543): *вишн'áк* (Гряди, Колодеже) (*вишн'ék* (Воєгоща)), *вишн'óвка* (Воля), *вишн'áнка* (Старий Чорторійськ) ‘настоянка з вишень’; *вишн'івка* ‘самогонка з вишень’ (Стенжаричі); < **ожина** ‘ожина сиза або звичайна (*Rubus caesius* L.)’ > **ожинівка** – ‘наливка з ожини’ (Словник 5: 648): *ожін'івка* (Воєгоща) (*вжéнувка* (Видерта, Ворокомле), *ужéнувка* (Ворокомле)); *ожийн:уки* (Гряди) ‘пиріжки з ожиною’; < **малина** ‘малина європейська (*Rubus idaeus*)’ > **малинівка** – ‘наливка з ягід малини’ (Словник 4: 607): *малін'івка* (Борбин, Гряди) (*малінувка* (Грудки), *малéнувка* (Ворокомле)); < **груша** ‘груша (*Pyrinae*)’ > **грушівка** – ‘грушева наливка’ (Словник 2: 183): *груш'івка* (Осівці); < **перець** ‘перець овочевий, або паприка (*Capsicum annuum*)’ > **перцівка** – ‘горілка, настояна на перці’ (Словник 6: 335): *перцóвка* (Брониця); < **полин** ‘полин гіркий (*Artemisia absinthium* L.)’ > **полинівка** – ‘горілка, настояна на полину’ (Словник 7: 68): *полін'івка* (Камінь-Каширський, Самари) ‘горілка з полину’; < **абрикос** ‘абрикос (*Prunus armenica*)’ > **абрикосівка** – ‘горілка, настояна на абрикосах’ (Словник 1: 5), *абрикóс'івка* (8); < **слива** ‘слива домашня або звичайна (*Prunus domestica*)’ > **слив’янка** – ‘сливова наливка або настоянка на спирті, горілці і т. ін.’ (Словник 9: 351): *сливйáнка* (Воєгоща, Старий Чорторійськ) (*сливйéнка* (Грудки)); **агрус** ‘агрус (*Ribes uva-crispa*)’ > **агрусівка** – ‘наливка або настоянка з агрусу’ (Словник 1: 18): *агрус'івка* (Камінь-Каширський); <

клюква (кл'у́ква 'журавлина болотна (*Oxycoccus palustris Pers.*)' (Омельковець 93) > клюквівка: кл'у́кв'івка 'напій з клюкви' (Зарічне); кл'у́кв'івка (Зарічне) 'настоянка з клюкви'; < **терн** 'терен звичайний (*Prunus spinosa L.*)' > тернівка: терну́вка (33) 'настоянка з терну'; < **шипшина** 'шипшина собача (*Rosa canina L.*)' > шипшинівка: шипші́н'івка (Самари) 'настоянка з шипшини'; < **кульбаба** 'кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale webb. L.*): кул'ба́бове варéн':а (Любомль) 'варення з квітів кульбаби', кул'ба́бка (Кадище) 'настоянка з квітів кульбаби'; < **пшениця** 'пшениця (*Triticum L.*): пше́н'ичний квас (Самари); < **троянда** 'троянда (*Rosa L.*): тро́я́ндове варéн':а (Любомль, Самари), варéн':а з тро́я́ндових пел'у́сток (Самари); < **хміль** 'хміль звичайний (*Humulus lupulus*): ну́во з хме́л'у (Самари); < **липа** 'липа серцелиста (*Tilia cordata Mill.*): лу́повий ча́й (Зарічне); < **обліпиха** 'обліпиха крушиновидна (*Hippophae rhamnoides L.*): обл'і́п'ишник (Гряди) 'чай з обліпихи'; < **хрін** 'хрін звичайний (*Armoracia rusticana*): хр'і́нову́ха (Гряди) 'алкогольний напій із хрону'; < **черемха** 'черемха звичайна (*Prunus radus*): ко́мп'от з черему́хи (Колодеже) 'напій із черемхи'; < **чорниця** 'чорниця звичайна (*Vaccinium myrtillus L.*): ка́мп'от з йе́гуд (Пнівне) 'напій із чорниць'.

Загальна кількість проаналізованих назв становить близько 500. Кількість номенів для позначення реалій варіює від 1 (напр.: рис'івни́ц'а 'рис з овочами'; житн'івка 'горілка з жита'; житн'е́к 'житній хліб'; цибул'а́ники 'млинці з цибулі') до 5 (напр.: 'картопля м'ята' – картóпли, картóпли мну́ти, картóпл'а мн'а́та, картóпл'а ва́рана, картóпл'а то́ўчана).

Одна страва може мати декілька назв (напр.: 'борщ із капусти' – ка́пусн'а́к, боршч з кі́слої капу́сти; 'пироги з капустою' – капу́сн'ік'і, ка́пуст'е́ники, ка́пусн'акі́, ка́пуст'а́ник'і, п'і́р'іг з капу́стою, п'і́рог'і з капу́стою, ка́пуст'а́н'і пиро́г'і, ка́пуст'а́ни пиро́г'і, пиро́шк'і ка́пустн'і; 'суп із квасолею' – пасо́л'ова йу́шка, пасо́л'а р'і́дка, суп з бубо́м, квасоле́вий суп) і навпаки різні страви можуть іменуватися однаково (напр.: картопл'а́ники 'млинці з картоплі, 'млинці з картопляного пюре з начинкою', 'галушки з картоплі'; бурачéнка 'страва із листя буряка', бурача́нка 'алкогольний напій, виготовлений із буряків'; боб'івники (квасоля) 'млинці з картоплі та квасолі'; буб'івники 'вареники з квасолею'; бобівники 'пироги з квасолею').

Зіставлення або вияв номенів у різних говірках засвідчив їх формальне варіювання в межах досліджуваних говірок на фонемному, акцентному та граматичному рівнях; переважають фонемні варіанти, акцентних та граматичних варіантів зафіксовано значно менше, напр.: бул'б'івники (бул'бóвники), бул'ба́ники (бул'б'а́ник'і), бул'бовикі́, бул'бéвники; бобов'а́нка (бубув'е́нка); бобóвники (боб'івники); горохо́внec (горохе́вник); горо́ховий суп (горо́хов'ї́ суп); бурача́ник (бурачéник); шчавл'е́вий боршч (шчавл'óвий боршч, шчав'óвий боршч, шчаву́шн'ї́ боршч, шчавл'óви боршч, шчаву́шний боршч); в'івс'а́ник (вувс'е́ник, увс'е́ник, овс'а́ник); мак'івні́к (маковні́к, макувні́к); кр'і́п (кріп, укрóп, укр'і́п, окр'і́п, окрóп, кр'і́п, крoп).

Варіативність номінацій зумовлена кількома чинниками: реалізацією різних мотиваційних ознак при номінаціях; впливами інших мов; внутрішньоговірковими трансформаціями номінації.

Структурно зафіксовані назви поділяються на дві великі групи: 1) однослівні найменування; 2) складені найменування, що є полікомпонентними (здебільшого двокомпонентними) словосполученнями. Однослівні назви страв засвідчують типові для української мови способи утворення назв страв та семантичні зміни, що при цьому відбуваються, як-от: 1) суфіксальні утворення від назв продукту: **«назви страв»** – картопл'яник'і, картопл'янка, картопл'яник, бул'бобники, бул'баники, бул'б'івники, бул'б'яник'і, бул'бовики, бул'бевники, бул'баник, бул'баники, бул'бобники, бул'бончик, капуста'ак, капуста'яник, капуста'яник'і, капуста'яники, капуста'ик'і, капуста'акі, бубув'янка, бобов'янка, бобовники, боб'івники, буб'івники, боб'івники, квасол'янка, шпараг'івка, горох'івка, горох'яник, горох'яник, бурач'яник, бурач'яник, бурач'янка, бурач'янка, греч'янки, греч'яники, шчавел'яник, в'івс'яник, вувс'яник, в'івс'яники, увс'яник, овс'яник, овс'яник'і, рис'івниц'я, житн'івка, житн'як, макув'як, макувник'і, макувник'і, мак'івник, макув'як, цибул'яники, цибул'яники, гарбуз'янка, гарбуз'яник, йаблунчик, йалуч'яники, копив'яники, черемш'яник, жетн'івка, зубр'івка, калган'івка, колган'янка, калін'івка, вишн'як, вишн'як, вишн'івка, вишн'івка, вишн'янка, ожін'івка, вж'янувка, уж'янувка, ожин'яки, малін'івка, мал'янувка, мал'янувка; груш'івка, перц'івка, полін'івка, абрик'івка, слив'янка, слив'янка, агрус'івка, кл'юкв'івка, терн'івка, шипш'івка, кул'б'янка, обл'ип'яник, хр'янов'яка; отже, більшість броматонімів утворено від іменних (переважно іменникових – назви рослин) основ шляхом суфіксації, яка вказує на релятивне відношення до інших назв, на базі яких виникли ці лексеми; до найпродуктивніших суфіксів у творенні відсубстантивних похідних належать: -к-, -ик- (-ік-), -ник-, -анк- (-енк-), -івк- (-увк-, -овк-); малопродуктивними є суфікси: -ак (-ек-), -ух-, -ниц'-; 2) найменування, утворені лексико-семантичним способом; це назви страв та напоїв, співвідносні з назвами городньої та садової продукції, які збігаються з ботанічними найменуваннями самих рослин (передусім ідеться про вживання в ролі назв страв найменувань продуктів – назв рослин): картопл'я, бул'ба, гречка, рис, горох, кпунец', кр'яп, м'ята, часник, цибул'я, перець, гурч'яка, хр'яп, мел'яса. Серед них переважають двоскладні словосполучення. Основними типами двоскладних структур є такі: іменниково-прикметникові (дієприкметникові), іменниково-іменникові. Словосполучення з головним словом – іменником і залежним прикметником або дієприкметником поділяємо на групи залежно від семантики залежного компонента: 1) найбільшу кількість становлять словосполучення, у яких залежний прикметник вказує на продукт, який є або основним інгредієнтом страви, або тим компонентом, який надає страві особливого смаку: картопл'ян'я кл'ючки, капуста'ян'я пироги (капуст'яни пироги), пирошк'я капуста'н'я, бобов'я звар, пасол'ова йушка,

горóхов'її суп, горóховий суп, бур'ачáний боршч, квáша бураковá; гречáний кис'їл', гречáний суп, шчавлéвий боршч (шчавл'óвий боршч, шчавй'óвий боршч, щаву́шн'її боршч, шчавл'óви боршч, шчаву́шний боршч), в'ївс'áн'ї пр'án'їк'ї, в'ївс'áна кáша (вус'áна кáша), в'ївс'áний кис'їл', йачм'їн:а кáша, моркв'áний торт, моркв'áний пл'áцок, гарбуз'óва кáша, пир'їг йáблучни, кул'бáбове варén':а, пшен'їчний квас, трóйáндове варén':а, л'їповий чай; 2) ряд складених найменувань являють собою словосполучення іменників із залежними дієприкметниками, які вказують на види кулінарної або механічної обробки продуктів: картóпли мн'їти (картóпл'а мн'áти), картóпл'а вáрана, картóпл'а тóўчана, картóпл'а т'їшана (картóпли т'їшани, картóпл'а т'їшина, т'їшана картóпл'а, т'їшана картóшка), п'їчóне картóпле, б'їл'ба мн'їта, колóчена б'їл'ба, картóпл'а жáрена (картóпли жáрани), т'їшана б'їл'ба.

Інші назви мають залежний іменник із прийменником у таких відмінках: 1) орудний відмінок із прийменником з (із). У такому разі залежний іменник вказує на обов'язковий компонент нової страви, який робить її унікальною (начинка чи намазка): картóпл'áники з грíбáми, т'їшана кап'їста з р'їсом, боршч з боб'óm, боршч з чав'їух'óm, п'їрог'ї з кап'їстоўу (п'їр'їг з кап'їстоўу), пирóг'ї з нас'óлуўу, п'їрог'é з йáблуками; 2) родовий відмінок із прийменником з (із). Такі словосполучення являють собою поєднання назви страви із назвою продукту, який є її основним інгредієнтом: п'їрог'ї з картóпли, боршч з к'їслоўї кап'їсти, боршч з бур'ак'óвойї нат'їни, боршч з либ'їд'ї, боршч з натéни, варén':а з трóйáндових пел'їсток, комп'ót з черем'їхи, камп'ót з йéгуд; 3) місцевий відмінок із прийменниками у (в): картóпл'а в лушп'їн':ї, картóпли в лушпáїках, картóпле в мунд'їрах, б'їл'ба в мунд'їрах.

Зафіксовано кілька найменувань, які містять три та більше компоненти. Серед них – трикомпонентні структури, які поділяються на два типи: 1) ускладнення опорного двоскладного словосполучення залежним компонентом: т'їшана кап'їста з р'їсом; 2) опорний компонент – однослівна назва страви має залежний компонент, виражений іменниково-прикметниковим словосполученням: боршч з к'їслоўї кап'їсти, боршч з бур'ак'óвойї нат'їни, боршч з бурачкá мулудéїкого, варén':а з трóйáндових пел'їсток.

Проведений аналіз структурних типів гастрономенів засвідчує, що більшість із них є полілексемними, серед яких переважають двокомпонентні назви, що дає змогу посилити інформативність найменування.

Мотиваційні зв'язки проступають у значній кількості назв. Якщо згрупувати всі ці мотиви, то виявиться 2 основні семантичні моделі, за якими відбувається переосмислення:

- 1) 'продукт' → 'страва', напр.: грéчка, горóх, рéс;
- 2) 'кулінарний процес або дія' → 'страва', напр.: т'їшана картóпл'а, жáрана картóпл'а, б'їл'ба запéчана, картóпли вáрани;

Висновки та перспективи досліджень. Гастрономічні назви утворюють розгалужену щодо репертуару тематичну групу лексики. Встановлено поліфункціональність одних номенів і монофункціональність інших. З'ясовано, що за структурою більшість найменувань є полілексемами; лексична варіативність номінацій зумовлена такими чинниками: реалізацією різних мотиваційних ознак при номінаціях, внутрішньоговірковими трансформаціями в межах номінацій; семантичні деривати є наслідком метонімічного та метафоричного перенесень.

Для досліджуваної тематичної групи лексики визначальними є такі диференційні ознаки: 'основний інгредієнт', 'спосіб приготування'. Спільною для всіх досліджуваних лексико-семантичних підгруп є така мотиваційна модель – 'інгредієнт' → 'назва страви', яка реалізована за допомогою суфіксальної деривації, метонімії, аналітичної номінації, вираженої атрибутивними та субстантивними словосполученнями.

Список обстежених населених пунктів

- м. Березне Березнівського району Рівненської області
- с. Борбин Млинівського району Рівненської області
- с. Брониця Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Видерта Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Воєгоща Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Волиця Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Воля Любешівського району Волинської області
- с. Ворокомле Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Грудки Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Гряди Іваничівського району Волинської області
- с. Дольськ Турійського району Волинської області
- с. Залізниця Любешівського району Волинської області
- с. Зарічне Зарічнянського району Рівненської області
- с. Кадище Ківерцівського району Волинської області
- м. Камінь-Каширський Камінь-Каширського району Волинської області
- м. Ківерці Ківерцівського району Волинської області
- с. Княгининок Луцького району Волинської області
- с. Колодеже Горохівського району Волинської області
- с. Луків Турійського району Волинської області
- м. Любомль Любомльського району Волинської області
- с. Майдан-Липненський Маневицького району Волинської області
- с. Мар'янівка Горохівського району Волинської області
- с. Мельники Шацького району Волинської області
- с. Несвіч Луцького району Волинської області
- с. Носарево Млинівського району Рівненської області
- с. Окачеве Ратнівського району Волинської області
- с. Осівці Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Підцаревичі Маневицького району Волинської області
- с. Піщане Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Пнівне Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Погулянка Маневицького району Волинської області
- с.мт Ратне Ратнівського району Волинської області
- с. Ратнів Луцького району Волинської області

- с. Рудня Костопільського району Рівненської області
- с. Самари Ратнівського району Волинської області
- с. Світязь Шацького району Волинської області
- с. Соснівка Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Сошичне Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Старий Чорторийськ Маневицького району Волинської області
- с. Стенжаричі Володимир-Волинського району Волинської області
- с. Тинне Сарненського району Рівненської області
- с. Торчин Луцького району Волинської області
- с. Тур Ратнівського району Волинської області
- с. Хотешів Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Чаруків Луцького району Волинської області
- с. Щедрогір Ратнівського району Волинської області,

Список використаної літератури

- Аркушин, Григорій. *Словник західнополіських говірок*. 2-ге вид. Луцьк, 2016.
- Блинова, Ольга. «Лексическая мотивированность и некоторые проблемы региональной лексикологии». *Вопросы изучения лексики русских народных говоров*. Ленинград: Наука, 1972, с. 92–104.
- Борис, Людмила. *Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 2015.
- Вештарт, Галіна. «Назвы ежы». *Лексіка Палесся ў прасторы і часе*. Мінск: Навука і тэхніка, 1971, с. 89–142.
- Волошинова, Марина. *Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнословобожанських говірках*. Автореф. дис. ...кандид. філол. наук: 10.02.01. Луганськ, 2014.
- Ганудель, Зузанна. *Бытовая лексика украинских говоров Восточной Словакии: (Названия пищи, посуды и утвари)*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 1980.
- Гоца, Еріка. *Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2001.
- Загнітко, Надія. *Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2011.
- Козирева, Зінаїда. «Українська когнітосфера “їжа” як предмет лінгвістичного дослідження». *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія – Педагогіка – Психологія*, вип. 29, 2014, с. 48– 55.
- Омельковець, Руслана. *Словник ботанічної лексики західнополіських говірок*. Луцьк, 2009.
- Різник, Віра. *Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2017.
- Словник української мови*, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
- Турчин, Евгения. *Лексика питания в украинских восточнополесских говорах*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Киев, 1990.
- Шмелев, Д., Журавлев, А., Ермакова, О. и др. *Способы номинации в современном русском языке*. Москва: Наука, 1982.

References

- Arkushyn, Hryhorii. *Slovnyk zakhidnopoliskykh hovirok*. 2nd ed. Lutsk, 2016.
- Blinova, Ol'ga. "Leksicheskaia motivirovanost' i nekotorye problemy regional'noj leksikologi". *Voprosy izuchenija leksiki russkikh narodnykh govorov*. Leningrad: Nauka, 1972, pp. 92–104.
- Boris, Liudmyla. *The dynamic content of the thematic lexical group of food and beverages in Bukovyna patois*. PhD Thesis Abstract. Chernivtsi, 2015.
- Vjestart, Halina. "Nazvy jezy". *Ljeksika Paljessja u prastory i casje*. Minsk: Navuka i technika, 1971, pp. 89-142.
- Voloshynova, Maryna. *Dynamics of traditional subject vocabulary in Ukrainian East Slobozhanshchina dialects*. PhD Thesis Abstract. Luhansk, 2014.
- Ganudel', Zuzanna. *Bytovaja leksika ukrainskikh govorov Vostochnoj Slovakii: (Nazvanija pishhi, posudy i utvari)*. PhD Thesis Abstract. Uzhgorod, 1980.
- Gotsa, Erika. *Names of food and kitchen utensils in Ukrainian Carpathian patois*. PhD Thesis Abstract. Uzhgorod, 2001.
- Zahnitko, Nadiia. *Names of Food and Drinks in Eastern Steppe Dialects of the Donetsk region*. PhD Thesis Abstract. Donetsk, 2011.
- Kozyrieva, Zinaida. "Ukrainska kohnitosfera "izha" yak predmet lnhvistychnoho doslidzhennia". *Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu. Serii Filolohiia – Pedagogika – Psykholohiia*, iss. 29, 2014, pp. 48–55.
- Omelkovets, Ruslana. *Slovnyk botanichnoi leksyky zakhidnopoliskykh hovirok*. Lutsk, 2009.
- Riznyk, Vira. *The names of foodstuffs and kitchen utensils in the Ukrainian dialects of the San-Dniester region*. PhD Thesis Abstract. Lviv, 2017.
- Slovnyk ukrainskoi movy*, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.
- Turchin, Evgenija. *Leksika pitaniia v ukrainskikh vostochnopoleskikh govorah*. PhD Thesis Abstract. Kiev, 1990.
- Shmelev, D., Zhuravlev, A., Ermakova, O. and all. *Sposoby nominacii v sovremennom russkom jazyke*. Moskva: Nauka, 1982.

Стаття надійшла до редколегії 26.08.2019